

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Eva Nováková

**Aspekty primární prevence rizikového
chování v konceptu středisek volného času**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem použila pouze uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 25. 6. 2020

.....

Eva Nováková

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila své poděkování doc. PhDr. Tomáši Čechovi, Ph.D. nejen za jeho podněty a cenné rady, které mi jako vedoucí mé bakalářské práce poskytoval při jejím zpracovávání, ale také za jeho trpělivost, ochotu a podporu. Díky patří také všem pověřeným osobám, které mi věnovaly svůj čas, ochotně mi poskytnuly potřebné materiály a bez kterých by tato práce vůbec nemohla vzniknout.

Anotace

Tématem této bakalářské práce je stanovení četnosti výskytu problematiky prevence rizikového chování v jednotlivých školních vzdělávacích programech středisek volného času v Olomouckém kraji. Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části jsou objasněny souvislosti s rolí pedagogiky volného času a prevence rizikového chování, formy zájmového vzdělávání poskytované středisky volného času, dále pak jednotlivé formy rizikového chování a s nimi související a pro tuto práci zásadní prevenci, která je následně popsána a rozčleněna. Výzkumnou část tvoří vlastní analýza zkoumaných dokumentů získaných z rukou pověřených osob jednotlivých středisek volného času a srovnání jejich stěžejního obsahu pro tuto práci. Hlavním cílem bylo zjistit přístupy a metody volnočasových pedagogů středisek volného času v oblasti primární prevence rizikového chování dětí a mládeže. Výsledky výzkumu jsou uvedeny v závěru práce.

Klíčová slova

Školní vzdělávací program, středisko volného času, prevence, rizikové chování, pedagog volného času.

Annotation

The topic of this bachelor's thesis is determination of the frequency of occurrence of the issue of prevention of risky behavior in individual school educational programs of Leisure Centers in the Olomouc Region. The work is divided into theoretical and practical part. The theoretical part explains the context of the role of leisure pedagogy and prevention of risky behavior, forms of hobby education that Leisure Centers offer, then the individual forms of risky behavior and related and for this work essential prevention, which is described and divided further. The research part contains its own analysis of the examined documents obtained from the hands of authorized persons of individual leisure centers and a comparison of their key content for this work. The main target was to find out approaches and methods of leisure time pedagogues of Leisure Centers in the sphere of primary prevention of risky behavior of children and youth. The results of the research are available at the end of the thesis.

Key words

School educational program, leisure center, prevention, risky behavior, leisure pedagogue

Obsah

ÚVOD.....	7
-----------	---

Teoretická část

1 VOLNÝ ČAS.....	8
1.1 PEDAGOG VOLNÉHO ČASU	8
1.1.1 Osobnostní charakteristiky pedagoga volného času.....	9
1.1.2 Kvalifikační předpoklady pedagoga volného času.....	10
1.2 STŘEDISKA VOLNÉHO ČASU.....	10
1.2.1 Formy zájmového vzdělávání poskytované SVČ.....	11
1.2.2 SVČ a jeho role v prevenci rizikového chování.....	12
1.2.3 Školní vzdělávací program střediska volného času.....	13
2 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ	15
2.1 FORMY RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ	15
2.1.1 Agresivní chování – agrese, šikana, rasismus a xenofobie	16
2.1.2 Záškoláctví	16
2.1.3 Závislostní chování.....	17
2.1.4 Rizikové sportovní aktivity	17
2.1.5 Rizikové chování v dopravě	18
2.1.6 Negativní působení sekt	18
2.1.7 Sexuální rizikové chování	18
2.1.8 Syndrom CAN	18
2.1.9 Poruchy příjmu potravy	19
3 PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ.....	20
3.1 PRIMÁRNÍ PREVENCE.....	20
3.2 NESPECIFICKÁ PRIMÁRNÍ PREVENCE	20
3.3 SPECIFICKÁ PRIMÁRNÍ PREVENCE.....	21
3.3.1 Úrovně provádění specifické primární prevence.....	21
3.4 POSKYTOVÁNÍ PRIMÁRNÍ PREVENCE – CÍLOVÁ SKUPINA	22

3.5	ORGANIZACE A INSTITUCE PODÍLEJÍCÍ SE NA PRIMÁRNÍ PREVENCI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ	26
3.6	SEKUNDÁRNÍ A TERCÍÁRNÍ PREVENCE	28

Praktická část

4	UKOTVENÍ PRIMÁRNÍ PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ V ŠVP ..	29
4.1	VÝZKUMNÉ CÍLE A OTÁZKY	29
4.2	METODY VÝZKUMU	29
4.3	VÝZKUMNÝ SOUBOR	32
4.3.1	Orientace na prevenci rizikového chování jednotlivých SVČ	32
4.3.2	Srovnání a vyhodnocení jednotlivých ŠVP	38
4.4	ZÁVĚR VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	45
	ZÁVĚR.....	47
	Seznam použitých zdrojů.....	49
	Seznam zkratk.....	52

Úvod

Domnívám se, že souloví rizikové chování je ve spojitosti s cílovou skupinou dětí a mládeže používáno čím dál častěji, proto mne zajímá, jak na tuto skutečnost nahlíží právě organizace, jejichž práce je orientovaná právě na tuto část populace.

Vzhledem k tomu, že pracuji v dětském domově a část mojí práce spočívá ve vymýšlení a realizaci vhodných zájmových činností pro skupinu dětí a mládeže ohrožené výskytem sociálně patologických jevů, zajímá mě, jak se co nejúčinněji pokusit preventivně působit na tyto děti, aby nepodlehly tlaku okolí a aby se u nich některé z těchto jevů nevykly. Položila jsem si tedy otázku, jaké metody by mohly být pro tento účel těmi nejvhodnějšími. Jelikož mi přijde zájmová činnost jako jeden z nejlepších způsobů, jak této cílové skupině něco předat, chtěla jsem zjistit, jestli a jakými metodami se prostřednictvím zájmové činnosti dá preventivně působit právě na tuto cílovou skupinu. Usoudila jsem tedy, že nejlepším možným východiskem, jak se dozvědět odpovědi na moje otázky bude jít tam, kde se dle mého názoru zabývají zájmovým vzděláváním nejvíce, tedy do střediska volného času.

Prvním cílem mojí práce tedy bylo zjistit, jakým způsobem se střediska volného času snaží minimalizovat dopad rizikového chování na skupinu dětí a mládeže. Dále pak jaké primárně preventivní programy tyto střediska a se kterými organizacemi spolupracují za účelem zefektivnění primární prevence rizikového chování v jejich zařízení. Posledním cílem bylo zjistit, jak mohou být tyto organizace nápomocné z hlediska zprostředkování akcí týkajících se primární prevence. Rozhodla jsem se, že odpovědi na tyto otázky se budu snažit vyzkoumat prostřednictvím analýzy jednotlivých školních vzdělávacích programů středisek volného času v Olomouckém kraji.

Práce je rozdělena na teoretickou a výzkumnou část. V teoretické části jsem osvětlila, jaká je úloha středisek a pedagogů volného času, k čemu slouží školní vzdělávací program, přiblížila jsem jednotlivé jevy rizikového chování a rozepsala jsem také způsoby prevence. Výzkumná část je pak zaměřena na analýzu jednotlivých ŠVP a následné srovnávání obsahu týkajícího se prevence rizikového chování, který jsem v těchto dokumentech našla.

Teoretická část

1 Volný čas

Pojem volný čas je mezi lidmi velmi rozšířený a každý z nás si pod ním mnohdy představuje něco jiného. Tuto skutečnost můžeme považovat za jeden z důvodů, proč bylo pro tento termín vytvořeno nespočet definic, z nichž se většina střetává v tom, že činnosti, které jsou obsahem volného času, jsou dobrovolného charakteru. Hofbauer (2004, s. 13) charakterizuje volný čas jako „[...] čas, kdy člověk nevykonává činnost pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život. Někdy se vymezuje jako čas, který zbývá po splnění pracovních i nepracovních povinností.“

Lze říci, že v dnešní době se volný čas vedle provozování pro jedince příjemných aktivit stává také komerční otázkou a cílem podnikání. Toto tvrzení lze orientovat i na minulost a s jistými předpoklady také na budoucnost. Od té doby, kdy začal lidem volný čas přibývat, přemýšlelo se, jak tuto skutečnost zpeněžit. Pokud se zaměříme na to, jak vznikaly úvahy a nápady na možnosti využití trávení volného času, dozajista nás napadne, že za mnohými z těchto nápadů se skrýval i úmysl jejich zpeněžení.

1.1 Pedagog volného času

Výchovně působící osobou v oblasti volného času je pedagog volného času, který vykonává přímou pedagogickou činnost ve volnočasových zařízeních pro děti, mládež, ale také, jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, pro dospělé a seniory.

„Pedagog volného času a vychovatel jsou pedagogičtí pracovníci, jelikož vykonávají přímou výchovně-vzdělávací činnost“. Tato definice pedagoga volného času přímo vymezuje jeho základní profesní cíl. (Hájek, Hofbauer, & Pávková, 2008, s. 69)

Pedagog volného času si ve své práci předem vymezuje výchovné cíle, ke kterým různými individuálními způsoby směřuje. Měly by být přiměřené, stejně jako další prostředky, kterými lze cílů dosahovat. „Obecným cílem výchovy ve volném čase mimo vyučování je naučit jedince hospodařit s volným časem, rozumně jej využívat a trávit, reálně oceňovat volný čas jako významnou hodnotu“ (Hájek, Hofbauer & Pávková, 2008, s. 73)

Role pedagoga volného času, či jiné osoby dohlížející na pozitivní trávení volného času dětí a mládeže je v dnešní době mimořádně potřebná, jelikož velký podíl těchto jedinců si bez pomoci neumí poradit s jeho využitím. Může se stát, že volnočasové aktivity neplní svoji funkci a jedinci je provozují jen proto, aby se nenudili. Naplnění a uspokojení z těchto aktivit jde pak stranou. Nezáměr vychovatele o to, jak jedinec tráví svůj volný čas, může časem vyústit až k projevům chování na hranici patologie.

1.1.1 Osobnostní charakteristiky pedagoga volného času

V oblasti výchovy ve volném čase se lze uplatnit nejčastěji prostřednictvím dvou profesí – pedagog volného času a vychovatel. Zatímco vychovatel své uplatnění nalézá zejména v zařízeních typu internát, domov mládeže, školní družina a školní klub či v zařízeních pro ústavní a ochrannou výchovu, pedagog volného času nachází své působíště především ve střediscích volného času (domovy dětí a mládeže, stanice zájmových činností).

Profese pedagoga volného času spadá do pomáhajících profesí, tudíž lze očekávat, že tato práce je velice náročná po psychické stránce a člověk, který se rozhodne vydat cestou právě této profese, musí být vybavený určitou dávkou autority, smyslem pro vedení a organizaci, schopností jednat s lidmi a v neposlední řadě také dávkou vytrvalosti, vyrovnanosti a zejména psychické odolnosti.

Požadované znaky osobnosti pedagoga volného času lze rozdělit do tří skupin:

- **Pozitivní obecně lidské vlastnosti** – lidově lze říci, že pedagog by měl být dobrý člověk, což znamená, že by měl oplývat vlastnostmi obecně vlastními dobrým lidem, jako je např. altruismus, smysl pro spravedlnost, pracovitost, sebeovládání apod.,
- **Vlastnosti obzvláště důležité pro pedagogy** – z profesního hlediska by měl také pedagog volného času oplývat vlastnostmi důležitými pro výkon této profese, např. tvořivost, schopnost vychovávat, měl by se snažit jít příkladem a vštěpovat ostatním nenásilnou formou správné názory a postoje,
- **Specifické požadavky na vychovatele a pedagogy volného času** – do této kategorie lze zařadit v neposlední řadě rysy osobnosti, které jsou podmínkou úspěšného vykonávání pedagogické profese, mezi něž patří např. schopnost empatie, komunikativnost, umění naslouchat, nalézat potěšení z komunikace

s lidmi, přirozený respekt, čili jakási „přiměřená míra dominantnosti“, odolnost, psychická stabilita, nekonfliktnost, optimismus a to nejdůležitější – pozitivní vztah k lidem všech věkových kategorií, nepředstíraný zájem o jejich osudy. (Hájek, Hofbauer, & Pávková, 2008, s. 132)

1.1.2 Kvalifikační předpoklady pedagoga volného času

Pedagogové volného času mohou získat odbornou kvalifikaci vysokoškolským studiem v oborech uvedených v zákoně o pedagogických pracovnících nebo studiem sociální pedagogiky, vysokoškolským studiem učitelství, studiem na střední škole ukončeným maturitní zkouškou (střední pedagogické školy) či studiem na střední, vyšší odborné nebo vysoké škole nepedagogického zaměření doplněným o vzdělání v programu celoživotního vzdělávání se zaměřením na dané obory.

Každá z výše uvedených forem studia má své klady a zápory, jelikož je práce pedagoga volného času náročná, je dobré, rozšiřovat si své vzdělání v tomto směru po celý profesní život. V oboru se stále naskýtají nové trendy, na které nikdy není na škodu být připraven a jít tzv. s dobou. Děti se stále vyvíjejí a doba jde stále kupředu, proto se některé metody již zdají být ošemetné a s nastupující sférou mladé generace a tím pádem i mladé krve v tomto oboru se stále vymýšlejí nové fungující metody, jak v oblasti volného času děti modifikovat a rozvíjet. Je potřeba vytvořit systém celoživotního vzdělávání pedagogů volného času v různých formách – ať už v kvalifikační či specializační. (Hájek, Hofbauer, & Pávková, 2008, s. 136 – 137)

1.2 Střediska volného času

V České republice se nachází široké spektrum organizací zabývajících se pozitivním trávením volného času dětí a mládeže. Střediska volného času (SVČ) poskytují obsáhlý výčet zájmových aktivit, od jazykových kroužků až po kroužky programování či táborové činnosti.

Problematika SVČ je ukotvena v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a dle vyhlášky č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání je dělíme na následující typy:

- a) domy dětí a mládeže, které uskutečňují činnost ve více oblastech zájmového vzdělávání,

- b) stanice zájmových činností, které se zaměřují na jednu z oblastí zájmového vzdělávání.

SVČ jsou označovány jako právní subjekty, a každý právní subjekt má také svého zřizovatele. V tomto případě jimi mohou být soukromé subjekty, obce, krajské úřady, církve apod. SVČ, která jsou zařazována do sítě škol a školských zařízení získávají také nárok na jistý finanční příspěvek od státu, avšak z větší části si na sebe i na svou činnost SVČ finanční prostředky zajišťují samy. K tomuto účelu je využíváno např. zápisné do zájmových kroužků, vstupné z pořádaných akcí (besedy, kurzy), pronajímání svých prostor, získávání grantů či finančních darů apod.

Posláním SVČ je motivace a podpora dětí a mládeže v jejich osobnostním rozvoji a celkově v jejich osobním růstu a v neposlední řadě také osvojování odborných kompetencí zábavnou formou pod vedením odborníků v oboru, čili pedagogů volného času. Zpravidla fungují po celý školní rok i ve dnech, kdy neprobíhá školní vyučování. Jejich činnosti jsou určeny pro žáky, děti, studenty i pedagogické pracovníky. V nabídkách jednotlivých SVČ lze nalézt aktivity určené pro všechny věkové skupiny, primárně pak pro dospělé, seniory, matky s dětmi a podobně. (Heřmanová, J., Macek, M., 2009)

1.2.1 Formy zájmového vzdělávání poskytované SVČ

Formy zájmového vzdělávání stanoví jednak § 111 školského zákona a dále také § 2 vyhlášky č. 74/2005 Sb. o zájmovém vzdělávání. Z následujících vyplývá, že zájmové vzdělávání se uskutečňuje následujícími činnostmi:

- a) *Zájmová činnost příležitostná* – je činností výchovně-vzdělávacího či rekreačního charakteru, zpravidla organizována či řízena pedagogem a má časově vymezený úsek. Organizuje se na půdě působnosti SVČ a i přes její možnou pravidelnost se neřadí do činnosti průběžné. Zahrnuje soutěže, výlety, exkurze, kulturní představení (pořádané ve spolupráci s městem), přednášky či cykly přednášek, a v neposlední řadě také akce příměstských táborů v době prázdnin. Součástí plánování těchto aktivit je vedení interní dokumentace pro potřeby SVČ. (Procházka, 2012, s. 142 – 143)
- b) *Pravidelná zájmová činnost* – zahrnuje činnost organizovanou v zájmových útvarech – čili kroužek, kurz, oddíl. Účastníci těchto útvarů jsou zpravidla přihlášení k pravidelné docházce.

- c) *Táborová a další činnost spojená s pobytem mimo místa, kde SVČ vykonává činnost školského zařízení* – je organizovaná činnost s dětmi, mládeží, případně také s rodiči, provozovaná v době prázdnin. Může mít formu rekreační, nebo formu odborného soustředění v rámci zájmového útvaru.
- d) *Osvětová činnost* – součástí osvětové činnosti je odborná pomoc ostatním subjektům pečujícím o volný čas dětí a mládeže, a to například prostřednictvím přednášek, seminářů, besed a vydáváním metodických materiálů vedoucích mimo jiné k prevenci sociálně patologických jevů.
- e) *Individuální práce s účastníky vedoucí k rozvoji nadání* – součástí této formy zájmového vzdělávání je vytváření speciálních zájmových útvarů pro děti a mládež vykazující mimořádné nadání v určitých oblastech – individuální či skupinové konzultace, přístup ke speciálním učebnám, kde tyto jedinci dostanou příležitost zdokonalovat se ve svých dovednostech, specializovaná nabídka spontánních aktivit.
- f) *Nabídka otevřených spontánních aktivit* – je to nabídka pedagogy nepřímo ovlivňovaných činností, která je využívána individuálně či skupinově účastníky neorganizovaně – podle jejich aktuálních spontánních zájmů a preferencí – např. herny, počítačové pracovny, otevřená hřiště. Tyto činnosti jsou časově ohraničeny pouze dobou provozu zařízení. Úlohou pedagoga zde zůstává pouze zajišťování bezpečnosti a motivace či konzultace směrem k účastníkům. Do této formy zájmového vzdělávání lze dále zařadit i nabídku aktivit pro talentované děti a mládež se specifickými zájmy – např. zpřístupnění laboratoří, ateliérů, chovatelských pracovišť a dalších odborných učeben.
- g) *Organizace soutěží a přehlídek prací dětí a mládeže, a to ve spolupráci s MŠMT ČR* – úkol SVČ při výkonu této formy zájmového vzdělávání spočívá z pověření svého zřizovatele nebo orgánu veřejné správy v organizaci, propagaci, vyhodnocování a zveřejňování výsledků kol postupových soutěží. (Procházka, 2012, s. 142 – 143)

1.2.2 SVČ a jeho role v prevenci rizikového chování

Mimo jiné má středisko volného času zpracovaný vnitřní řád, ve kterém je charakterizována cílová skupina, na kterou je středisko volného času zaměřeno, vymezení doby, po kterou jsou poskytovány volnočasové aktivity účastníkům, za jakých podmínek je

dovoleno účastnit se aktivit, které středisko volného času nabízí, dále možnosti omluvení nepřítomnosti, zákaz kouření a vnášení návykových látek, popř. jiná opatření směřovaná k prevenci sociálně patologických jevů, podmínky bezpečnosti a podmínky úhrad za poskytované služby.

Dalo by se říci, že veškeré zájmové činnosti, které střediska volného času nabízejí, lze pokládat za formu prevence rizikového chování. Nejdůležitější formou prevence ve střediscích volného času jsou však zejména programy specifické a nespecifické primární prevence. V případě nespecifické primární prevence lze hovořit o programech, které podporují a posilují žádoucí formy chování bez důrazu na konkrétní jev (např. agresivní chování, šikana). Těmi jsou zejména následující: osvojování pozitivního sociálního chování u dětí a mládeže, utváření hodnotového žebříčku a postojů, příprava na sociální role, mravní povědomí, pozitivní trávení volného času, ale také výchova ke zdravému životnímu stylu. (Čech in Miovský a kol. 2012, s. 108)

Programy nespecifické prevence jsou považovány za nezbytnou část preventivního působení ve školství, proto je třeba nadále se podílet na úpravě těchto programů a s každým krokem je činit bohatšími a zajímavějšími. Nespecifickou primární prevenci lze uskutečňovat prostřednictvím kulturních, rekreačních i sportovních volnočasových programů. (Pavlas Martanová 2012, s. 15)

Specifická primární prevence, realizovaná ve střediscích volného času představuje programy a aktivity zaměřené na jeden či více konkrétních projevů rizikového chování a rizika s ním spojená. Specifická primární prevence se charakterizuje těmito znaky:

- a) je realizována v přesně vymezeném čase a prostředí, což umožňuje evaluaci těchto typů programů;
- b) je zaměřena na jasně definovanou cílovou skupinu a s ohledem na potřeby cílové skupiny zavádí preventivní intervence;
- c) má jednoznačně vyjádřený vztah k oblasti rizikového chování a souvisejícím tématům. (Gabrhelík in Miovský a kol. 2012, s. 167 – 168)

1.2.3 Školní vzdělávací program střediska volného času

Zájmové vzdělávání se neřídí rámcovým vzdělávacím programem, jedná se o specifické vzdělávání, které uskutečňuje vzdělávací programy s možnou návazností na rámcové vzdělávací programy místních škol. Kolektiv pedagogů střediska volného času má mož-

nost přizpůsobovat zájmové vzdělávání potřebám účastníků zájmového vzdělávání, kterými jsou děti, žáci a studenti, pedagogičtí pracovníci, zákonní zástupci nezletilých účastníků, popřípadě další fyzické osoby. (vyhláška č. 74/2005 Sb.)

Školní vzdělávací program pro vzdělávání, pro nějž není vydán rámcový vzdělávací program, čili školní vzdělávací program pro SVČ, obsahuje konkrétní cíle vzdělávání, délku, formy, obsah a časový plán vzdělávání, podmínky přijímání uchazečů, průběhu a ukončování vzdělávání, včetně podmínek pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Dále stanoví popis materiálních, personálních a ekonomických podmínek a podmínek bezpečnosti práce a ochrany zdraví, za nichž se vzdělávání v konkrétní škole nebo školském zařízení uskutečňuje.

Školní vzdělávací program vydává ředitel školského zařízení a zveřejní jej na přístupném místě ve školském zařízení, aby do školního vzdělávacího programu mohl každý nahlížet a pořizovat si z něj opisy a výpisy, anebo za cenu v místě obvyklou může obdržet jeho kopii. (zákon č. 561/2004 Sb.)

2 Rizikové chování

Miovský a Zapletalová (in Miovský a kol. (eds.), 2010, s. 23) definují rizikové chování jako takové jednání, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost. Tato definice je téměř srovnatelná s definicí rizikového chování dle Procházky. (Procházka, 2012, s. 133).

Podle MŠMT rizikové chování představuje různé typy chování, které se pohybují na škále od extrémních projevů chování „běžného“ (např. provozování adrenalinových sportů) až po projevy chování na hranici patologie (např. nadměrné užívání alkoholu, cigaret, kofeinu či nelegálních drog, násilí). (MŠMT, 2013, s. 9)

2.1 Formy rizikového chování

Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013 – 2018 (MŠMT, 2013, s. 9) rozlišuje tyto základní formy rizikového chování:

- a) Interpersonální agresivní chování – agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimedii, násilí, intolerance, anti-semitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie,
- b) Delikventní chování ve vztahu k hmotným statkům – vandalismus, krádeže, sprejerství a další trestné činy a přečiny,
- c) Záškoláctví a neplnění školních povinností,
- d) Závislostní chování – užívání všech návykových látek, netolismus, gambling,
- e) Rizikové sportovní aktivity, prevence úrazů,
- f) Rizikové chování v dopravě, prevence úrazů,
- g) Negativní působení sekt,
- h) Sexuální rizikové chování,

V širším pojetí pak k těmto oblastem lze zařadit následující dva okruhy, které se z hlediska stále častějšího výskytu v populaci začínají stávat velkými ohnisky pro preventivní práci, ale které nelze jednoznačně zahrnout do konceptu rizikového chování:

- i) Okruh poruch a problémů spojených se syndromem týraného a zanedbávaného dítěte,

- j) Spektrum poruch příjmu potravy. (Miovský in Miovský a kol. (eds.), 2010, s. 24)

Pro bližší specifikaci samotného předmětu prevence je nutné jednotlivé formy rizikového chování definovat.

2.1.1 Agresivní chování – agrese, šikana, rasismus a xenofobie

Do skupiny agresivního chování lze řadit projevy agrese mířené jak proti druhé osobě (fyzické napadení druhé osoby s následnou újmou na zdraví), tak vůči sobě samému (sebepoškozování, suicidální projevy). Fenomémem moderní doby jsou také projevy agresivního chování prostřednictvím moderních komunikačních prostředků, nejčastěji za využití internetu a sociálních sítí, tzv. kyberšikana. Prostřednictvím kyberšikany se dopouští agresivního chování pachatel, který pak může za pomoci psychického ubližování (vydírání) přes internet přimět svou oběť k páchání agresivního chování sama na sobě. Do kategorie agresivního chování spadá také delikventní chování ve vztahu k hmotným statkům (vandalismus, sprejerství, krádeže).

Jednání, které se označuje jako projev agresivního chování, má za následek zpravidla prokazatelnou fyzickou, psychickou či materiální újmu.

Zvláštní podkategorií jsou pak projevy rasismu a xenofobie, které jedince vedou k potlačování práv menšin, k podporování rasové nerovnocennosti a nesnášenlivosti a celkově k odmítavému postoji vůči menšinám a jejich odlišnostem (biologické rozdíly – barva pleti, barva očí).

2.1.2 Záškoláctví

Záškoláctví je forma útěku dítěte ze školy, zanedbávání či záměrné vyhýbání se povinné školní docházce, kdy dítě předstírá rodičům, že školu navštěvuje. Problematika záškoláctví je ukotvena zákonem, avšak mnohdy lze řešit vzájemnou domluvou mezi dítětem, rodiči dítěte a školy, či alespoň dvěma ze tří těchto stran. Lze zaznamenat obcházení povinné školní docházky také u dětí svěřených v ústavní péči, či mimo školní instituci také útky dětí z domova, diagnostických ústavů apod. (Miovský in Miovský a kol. (eds.), 2010, s. 75 – 76)

Příčinou může být např. narušený morální vývoj dítěte, který se projevuje špatným vztahem k práci a celkově k plnění povinností, vliv okolí, vady domácího prostředí či ve

společenských institucích – v bydlení, stravě, nedostatečném dohledu nad dětmi, sociálně patologické prostředí atp. (Miovský in Miovský a kol. (eds.), 2010, s. 75 – 76)

2.1.3 Závislostní chování

Za návykové, tzv. „psychoaktivní látky“ lze považovat takové, které vyvolávají některý z typů závislostí. V tomto kontextu lze hovořit o závislosti biologické, která je definována jako stav, ve kterém se organismus jedince adaptuje na drogu. V důsledku opakovaného užívání se pak zvyšuje tolerance organismu na drogu a při jejím vysazení se pak objevují abstinenční příznaky. Roku v ruce se závislostí biologickou se pak objevuje také závislost psychická, tedy jakási potřeba užívat látku opakovaně, aby jedinci navnadila příjemné prožitky s drogou spojené. (Vágnerová, 1999, s. 289)

Označení „psychoaktivní látka“ je charakteristické pro drogy, alkohol a tabák a pro další látky, které disponují schopností měnit psychický stav jejich uživatele tak, jak si jej daný uživatel subjektivně ve své mysli představuje. Tyto látky, vyvolávající závislost se dále dělí dle splňovaného účinku na drogy trojího typu:

1. psychostimulačně působící – vyvolávají stavy euforie a zrychlují psychomotoriku,
2. psychoinhibičně působící – potlačují úzkost a depresi a snižují motoriku,
3. desintegračně působící – vyvolávají iluze a halucinace. (Marhounová, Nešpor, 1995, s. 57)

Závislost lze diagnostikovat na základě Mezinárodní klasifikace nemocí anebo podle kritérií Americké psychiatrické asociace. (Procházka, 2012, s. 144)

2.1.4 Rizikové sportovní aktivity

Rizikové chování z hlediska sportu lze definovat jako uvědomělé a záměrné vystavování jedince či okolí případné újmě na zdraví, či přímému ohrožení života při provozování těchto aktivit. V tomto směru může jít o aktivity, které jsou vědomě za hranicí možností a sil jedince, běžně jde např. o sjezdy kol či motorek v nebezpečném nebo předem neprozkoumaném terénu bez ochranných pomůcek, ale také o extrémnější adrenalinové sportovní aktivity, jako je např. snowboarding v místech, kde dochází k výskytu lavinového nebezpečí; provozování horolezectví v místě zákazu, bez potřebného vybavení, za nepříznivých podmínek (mokrý terén); rafting na neznámých nebo divokých řekách bez potřebných zkušeností atd. (Miovský in Miovský a kol. (eds.), 2010, s. 76)

2.1.5 Rizikové chování v dopravě

Rizikové chování v dopravě lze chápat jako vědomé vystavování nebezpečí ohrožení života sebe a okolí při nezodpovědné činnosti spojené s řízením dopravních prostředků. Nejčastěji se jedná o záměrné řízení dopravního prostředku pod vlivem omamných látek (požití alkoholu, konzumace drog před jízdou), kdy jsou ohroženi na životě všichni přítomní ve vozidle včetně ostatních účastníků provozu. Do této kategorie spadají také nelegální tajně organizované závody aut i neplnoletých účastníků za plného provozu s příslibem adrenalinu či finanční odměny pro vítěze. Účastníci se vystavují riziku poškozování svého i cizího majetku a následných možných trestně-právních následků.

2.1.6 Negativní působení sekt

Tato kategorie je spojena s riziky, které s sebou přináší členství v uzavřené sociální skupině vyznávající určitou ideologii, jež odlišuje skupinu od svého okolí. Toto odlišení s sebou pak přináší sociální izolaci, upínání se členů na skupinu a následně jejich manipulaci ze strany sekty, zásahy do soukromí a další psychické, sociální a ekonomické dopady působení sekty. Dalším rizikovým chováním je zde možné ovlivňování členů sekty k páčání trestné činnosti ve prospěch „vyššího dobra“ a s ním spojené trestně-právní důsledky.

2.1.7 Sexuální rizikové chování

Některé projevy sexuálního rizikového chování lze považovat také za určitou formu kyberšikan. V oblasti nových trendů v online prostředí se jedná zejména o zneužití intimních fotografií nebo videí s citlivým obsahem na internetu a jejich další zveřejňování a šíření.

Dále jsou za sexuální rizikové chování považovány takové aktivity, které vykazují známky zdravotního a sociálního rizika. Jedná se o náhodný nechráněný pohlavní styk, extrémně promiskuitní pohlavní styk (prostituce, pornografický průmysl), sexuální praktiky v nehygienických podmínkách, sexuální zneužívání apod.

2.1.8 Syndrom CAN

Do kategorie rizik spojených se syndromem týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte spadají veškeré projevy, které se dají považovat za známky týrání, zanedbávání nebo (a) zneužívání. Patří sem projevy výchovného, deprivativního, zdravotního, psychologického a sociálního charakteru.

2.1.9 Poruchy příjmu potravy

Do této specifické kategorie lze zařadit poruchy způsobené nesprávnými, většinou medializovanými (časopisy o dietách, sociální sítě, snadno dostupné zdraví ohrožující informace o výživě na internetu) vzorci chování ve vztahu k příjmu potravy založeném např. na negativních reakcích okolí, na negativním sebehodnocení odvozeném od zkresleného vnímání vlastního těla v důsledku fyziologických změn v rizikovém věku (puberta), na prezentování nejnovějších módních trendů apod.

Poruchy příjmu potravy se projevují jednak výraznou ztrátou váhy, mnohdy k povšimnutí za velmi krátké časové období, nejsou však výjimkou ani projevy nadváhy v důsledku zvracení či přejídání. Tato oblast rizikového chování obnáší také mnoho dalších zdravotních, ale hlavně pak psychických a také sociálních komplikací. Současně je nutné tuto oblast chápat v širším kontextu potřeb zdravého, vyváženého životního stylu a životosprávy od raného dětství zvláště u rizikového jedince a jeho rodiny na pozadí společenského přístupu k problematice (tlaku k extrémním, pro mnohé nedostižným „virtuálním“ ideálům krásy).

Spektrum příčin rizikového chování je široké a úlohou pedagogů, rodičů a vychovatelů je jejich co možná nejvčasnější vypořádání, nahlížení k individuální životní situaci a psychickému rozpoložení jedince a v první zejména řadě snaha o předcházení těchto jednotlivých forem rizikového chování. (Miovský in Miovský a kol. (eds.), 2010, s. 76 - 78)

3 Prevence rizikového chování

Čech (in Miovský, a kol. 2012, s. 143) označuje pojmem prevence „*všechna opatření směřující k předcházení a minimalizování jevů spojených s rizikovým chováním a jeho důsledků. Jedná se o předcházení a minimalizaci různých souvisejících poruch a onemocnění, poškození, úrazů atd. a dále pak samotných projevů rozmanitých typů rizikového chování, které ohrožuje společnost a jedince v ní*“.

Za prevenci může být tedy považován jakýkoli typ výchovné, vzdělávací, zdravotní, sociální či jiné intervence, která směřuje k předcházení výskytu rizikového chování, zmírňuje jeho dosavadní projevy a brání jeho dalšímu případnému rozvoji. Stručně řečeno, prevence může mít charakter předcházení vzniku, rozvíjení a recidivy společensky nežádoucího jevu a tomu odpovídají tři stupně – prevence primární, sekundární a terciární. (Čech in Miovský, 2012, s. 143)

3.1 Primární prevence

Primární prevencí je nazýván soubor výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních a jiných opatření, jejichž cílem je předcházet rizikovému chování a za pomoci intervencí a programů tohoto charakteru bránit jeho výskytu. MŠMT ve své Strategii primární prevence na období 2013 – 2018 udává, že primární prevencí se rozumí také výchova vedoucí ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládnání zátěžových situací.

V minulosti docházelo k různým dezinterpretacím pojmu primární prevence, a tak MŠMT nakonec přistoupilo k vymezení tzv. specifické a nespecifické formy primární prevence.

3.2 Nespecifická primární prevence

Za nespecifickou formu primární prevence se považuje nabídka široké škály volnočasových aktivit, které jsou dětem nápomocny v hledání takových aktivit, v nichž naleznou později svůj zdroj zábavy, nebo při jejichž vykonávání časem objeví na tyto aktivity jisté nadání, talent. Obecně se jedná o aktivity napomáhající snižovat riziko vzniku a rozvoje nežádoucích forem chování prostřednictvím hodnotnějšího využívání a organizace volného času. Lze mezi ně zařadit např. zájmové kroužky, sportovní aktivity a různé programy, které dbají o zlepšení životního stylu. (Čech in Miovský, a kol. 2012, s. 143)

3.3 Specifická primární prevence

Základní charakteristikou efektivní primární prevence rizikového je dlouhodobá práce s dětmi a mládeží, která je prováděna v menších skupinách a za aktivní účasti cílové skupiny. Za specifickou formu primární prevence rizikového chování považujeme takové aktivity a programy, které jsou pak dále úzce zaměřeny na některou z konkrétních forem rizikového chování.

3.3.1 Úrovně provádění specifické primární prevence

Specifickou primární prevenci lze rozdělit do skupin (úrovní), které jsou pak definovány v závislosti na intenzitě programu, dále pak na tom, jaké prostředky a nástroje program využívá a na jaké úrovni je zapojení cílové skupiny. S každou úrovní se zvyšují požadavky na vzdělání a celkovou profesní zkušenost realizátora programu. V definicích se v zásadě objevují tři úrovně provádění specifické primární prevence:

- **Všeobecná primární prevence** se zaměřuje na běžnou populaci dětí a mládeže bez rozdělování na méně či více rizikové skupiny, zohledňuje pouze její věkové složení a případná specifika daná např. sociálními nebo místními faktory. Programy jsou většinou určeny pro větší počet osob (obvykle třída či menší sociální skupina). Jedná se o úroveň prevence, kterou může ve škole vykonávat školní metodik prevence s požadovaným vzděláním a nejlépe zajištěnou intervizí anebo supervizí.
- **Selektivní primární prevence** se zaměřuje na skupiny osob, u kterých jsou ve zvýšené míře přítomny rizikové faktory pro vznik a rozvoj různých forem rizikového chování, tj. jsou více ohrožené než jiné skupiny populace. Cílem je podchytit problém co nejdříve, správně jej posoudit a vyhodnotit potřebnost specifických intervencí, případně zařadit různé sociálně-psychologické skupinové programy posilující např. sociální dovednosti, komunikaci, vztahy atd. Obvykle se pracuje s malou diagnostikovanou skupinou nebo s jednotlivci. Vzhledem k práci s cílovou skupinou se zvýšeným rizikem se již realizátorovi doporučuje odpovídající vzdělání v oblasti etopedie, psychologie nebo adiktologie.
- **Indikovaná primární prevence** je zaměřena na jedince, u kterých jsou ve zvýšené míře přítomny rizikové faktory pro vznik a rozvoj rizikového chování, případně u kterých se již projevy rizikového chování vyskytly. Snahou je podchytit problém co nejdříve, správně posoudit a vyhodnotit potřebnost specifických in-

tervencí a neprodleně tyto intervence zahájit. V tomto smyslu je již prakticky nutná schopnost realizátora k posouzení individuální povahy a specifik daného případu a následný návrh postupu řešení, včetně posouzení dalších případných intervencí či zapojení školního psychologa nebo vnějšího poradenského subjektu. Tato úroveň prevence vyžaduje speciální pedagogické, psychologické nebo jiné vzdělání s průpravou pro práci preventisty. (Černý in Miovský a kol. (eds.), 2010, s. 42 – 43)

3.4 Poskytování primární prevence – cílová skupina

Systém poskytování primární prevence je rozdělen podle tří základních kritérií: věk, náročnost a instituce. Každé z těchto kritérií je pak dále rozděleno do šesti dalších kategorií. (Mioviský, Zapletalová in Mioviský a kol. 2012, s. 100)

1. Věkové kritérium

Věkové kritérium je kombinováno i s některými dalšími kritérii, jako jsou např. vzdělání, příslušnost k určité sociální skupině apod. U dospělé populace je nutné počítat i s kritériem rozlišujícím profese (např. výhoda snadné dostupnosti návykových látek u osob pracujících ve zdravotnictví apod.). Tyto kategorie jsou členěny na základě současného systému věkového členění ve školských zařízeních, významných vývojově psychologických období a věkové hranice dané zákonem (hranice trestní odpovědnosti).

- a) *Předškolní věk 3-6 let:* prevence zaměřená na vytváření zdravých životních a sociálních návyků a hodnot. Čím je věk dítěte nižší, tím více je prevence orientována na zdraví.
- b) *Mladší školní věk 6-12 let:* prevence zaměřená na prohlubování dovedností o zdraví a na předávání informací o škodlivosti tabáku a alkoholu, včetně vymezení základních pravidel týkajících se užívání návykových látek.
- c) *Starší školní věk 12-15 let:* prevence zaměřená na rozvoj sociálních dovedností, zejména prostřednictvím různých interaktivních programů, které napomáhají dětem čelit sociálnímu tlaku. Dále jsou pak zaměřeny na nácvik: asertivního chování, zkvalitnění komunikace, zvládání konfliktů, odmítání návykové látky, zvládání stresu a na tvorbu postojů na základě objektivních informací. (Pavlas Martanová a kol. 2012, s. 100)

- d) *Mládež 15-18 let*: prevence zaměřená na podporu protirizikových postojů a norem, na nabídku aktivit vedoucích k pozitivnímu trávení volného času, seznámení se s možnostmi řešení obtížných situací (včetně toho, kam se obrátit v případě problému spojeného s výskytem rizikového chování).
- e) *Mladí dospělí 18-26 let*: prevence zaměřená podobně jako v předcházejících obdobích. Je kladen větší důraz na zodpovědná rozhodnutí, poskytnuto více informací o právní odpovědnosti v dospělosti.
- f) *Dospělá populace – nad 26 let*: podávání objektivních informací z oblasti drogové problematiky a odbourávání mýtů spojených s užíváním návykových látek. (Pavlas Martanová a kol. 2012, s. 100)

Kromě úrovně a příznačnosti realizované prevence je v tomto kritériu potřeba zohlednit také použití metod ve vztahu k vývojovým zvláštěm té které cílové skupiny.

2. Kritérium náročnosti

Kritérium náročnosti rozděluje populaci dle ověřitelné a ve vztahu k rizikovému chování relevantní míry sociální a zdravotní zátěže. Smyslem tohoto kritéria je odhadnout pravděpodobnost kontaktu s rizikovým chováním a s jeho následným případným vývojem a komplikacemi. Míra zdravotní a sociální zátěže se zároveň odráží na náročnosti preventivní práce. Je rozdíl v tom, realizovat preventivní program s dětmi na běžné základní škole a s dětmi např. ilegálních imigrantů nebo s dětmi s výraznými poruchami chování. (Miovský, Zapletalová in Pavlas Martanová a kol. 2012, s. 101)

- a) *Nezasazená populace bez výrazné zdravotně-sociální zátěže* – populace, která nevyznačuje známky rizikového chování (na úrovni ojedinělých experimentů s návykovými látkami, hráčstvím, sexuálně rizikovým chováním). U této skupiny není prokázána žádná zdravotní (duševní onemocnění, poúrazové stavy, chronická onemocnění, přítomnost zdravotního postižení, vývojových vad) ani sociální zátěž (nezaměstnanost, špatné podmínky bydlení). Pro tuto skupinu je adekvátní program všeobecné primární prevence zaměřený na podporu a ochranu zdraví a rozpoznání rizik. (Pavlas Martanová a kol. 2012, s. 101)
- b) *Nezasazená populace s výraznou zdravotně-sociální zátěží* – populace, která ne-realizuje rizikové chování s žádnou mírou pravidelnosti a je u ní zaznamenaná prokazatelná zvýšená zátěž, na rovině zdravotní nebo sociální. Do této skupiny se řadí populace, u které jsou zaznamenány komplikující faktory (rizikové cho-

vání realizované členem rodiny, dostupnost návykových látek, výrazně narušené vztahy a výchovné zázemí). Pro tuto skupinu jsou adekvátní programy selektivní primární prevence s důrazem na rozvoj takových sociálních dovedností, které vycházejí z analýzy rizikových faktorů konkrétní skupiny.

- c) *Zasažená populace bez výrazné zdravotně-sociální zátěže* – populace, která realizuje rizikové chování pravidelně (od rekreačního užívání návykových látek až po závislostní užívání, pravidelné hráčství, pravidelné sexuálně rizikové chování apod.) a současně u ní není prokázána žádná zdravotní ani sociální zátěž a nejsou zde přítomny ani komplikující faktory. Pro tuto skupinu jsou určeny programy indikované primární prevence zaměřené na zastavení rozvoje rizikového chování.
- d) *Zasažená populace s výraznou zdravotně-sociální zátěží* – populace, která realizuje rizikové chování pravidelně a u které je prokazatelná zvýšená zátěž, a to buď na rovině zdravotní, nebo sociální. Zároveň zde nejsou přítomny další komplikující faktory ani komplikující faktory související s realizací rizikového chování (výrazné zhoršení sociální situace, problémy se zákonem, zdravotní a jiné problémy, které vznikly v samotném důsledku rizikového chování). Tato skupina je určena k programům indikované primární prevence s důrazem na rozvoj takových sociálních dovedností, které vycházejí z analýzy rizikových faktorů konkrétní skupiny.
- e) *Zasažená populace s výraznou zdravotně-sociální zátěží s výrazným podílem aktuálních komplikujících faktorů nesouvisejících s daným typem rizikového chování* – populace, která realizuje rizikové chování pravidelně a u které je zaznamenaná prokazatelná zvýšená zátěž, a to buď na rovině zdravotní, nebo sociální. Zároveň zde jsou prokazatelné další komplikující faktory. Důležitým kritériem je zde výrazné zvyšování více rizikových faktorů. Pro tuto skupinu jsou vhodné programy indikované primární prevence s důrazem na rozvoj takových sociálních dovedností, které vycházejí z analýzy faktorů zvyšujících sklony této skupiny k udržování/rozvoji rizikového chování. (Pavlas Martanová a kol. 2012, s. 101 – 103)
- f) *Zasažená populace s výraznou zdravotně-sociální zátěží s výrazným podílem aktuálních komplikujících faktorů souvisejících s daným typem rizikového chování* – populace, která realizuje rizikové chování pravidelně a u které je zaznamenaná prokazatelná zvýšená zátěž na rovině zdravotní, nebo sociální. Zároveň zde jsou

prokazatelné další komplikující faktory a opět výrazný nárůst více rizikových faktorů. Primární prevence se zde pohybuje již na hranici prevence sekundární, v rámci prevence primární jsou vhodné programy indikované prevence se zaměřením na zastavení rozvoje rizikového chování.

3. Institucionální kritérium

Institucionální kritérium definuje cílovou skupinu z hlediska pravděpodobnosti předpokladu ke vzniku rizikového chování, která souvisí s prostředím a profesí. Dále odkazuje k dostupnosti cílové skupiny a ke zjišťování podpůrné sítě v rámci prevence rizikového chování.

- a) *Žáci a studenti (mateřských), základních a středních škol* – tato skupina je dobře dosažitelná pro preventivní programy. Zároveň zde existuje silná podpůrná síť tvořená výchovnými poradci, školními psychology a metodiky prevence, se kterými je možné na preventivních cílech spolupracovat.
- b) *Studenti vysokých škol* – oproti předešlé skupině zde klesá dostupnost skupiny pro preventivní programy i propracovanost podpůrné sítě, se kterou je možné na prevenci spolupracovat. Primární prevence by měla být zaměřena na zvládání vysoké míry stresu, sociálního tlaku, vývojových krizí v období dospívání, oddělení od rodiny, původního bydliště apod.
- c) *Děti a mladiství v zařízeních institucionální výchovy* – tato skupina zahrnuje děti a mladistvé vyrůstající v dětských domovech, v dětských domovech se školou a v diagnostických či výchovných ústavech. Míra prevence zajišťované různými institucemi je u této skupiny relativně dobrá, avšak spektrum rizikového chování u těchto dětí může být poměrně široké. V oblasti primární prevence lze zařadit zejména prevenci selektivní, často je u této skupiny zapotřebí také indikované primární prevence, v krajních situacích pak prevence sekundární a terciární. Přesto lze v těchto zařízeních působit primárně preventivně na oblasti rizikového chování, které se u těchto dětí a mladistvých dosud nevyskytly. (Pavlas Martanová a kol. 2012, s. 103 – 104)
- d) *Nezaměstnaní mladí lidé do 26 let* – tato skupina je závislá obvykle na nízkých příjmech plynoucích ze sociálních podpor od státu, rodiny či přátel. Dále se u této skupiny lze setkat s kombinací dalších zátěžových faktorů (nezaměstnanost, nepřítomnost či nezájem rodičů u dětí prošlých ústavními zařízeními, nízká

kvalifikace). Programy selektivní primární prevence pracující s touto skupinou jsou orientovány na budování dovedností, znalostí a postojů.

- e) *Rizikové profese* – Některé profese patří obecně ve vztahu k určité formě rizikového chování mezi více rizikové, zejména se jedná o profese ve zdravotnictví a sociálních službách, profese ve školství, ozbrojené složky aj.

Tyto profese se vyznačují vysokou mírou psychické i fyzické náročnosti vykonávané práce a často snadnou dostupností návykových látek. Některé formy rizikového chování se tak mohou stát dobře dostupným způsobem úlevy od stresového prostředí. K rysům programů specifické primární prevence zacílené na tyto skupiny by tedy měl patřit zejména rozvoj dovedností, které napomáhají čelit rizikovým faktorům dané profese. (Pavlas Martanová a kol. 2012, s. 104 - 105)

3.5 Organizace a instituce podílející se na primární prevenci rizikového chování

1. Certifikování poskytovatelé školské primární prevence rizikového chování

Certifikace odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování je posouzení, zda poskytovatel programu naplňuje kritéria stanovená schválenými Standardy a následné rozhodnutí, zda obdrží certifikát o naplnění těchto standardů. Tento proces probíhá v souladu s českými verzemi platných evropských norem pro posuzování, certifikace a audit a jeho cílem je zejména zvyšování kvality programů a zefektivnění sítě poskytovatelů školské primární prevence. Tento proces spadá do kompetencí Národního ústavu pro vzdělávání (NÚV), na pověření MŠMT z roku 2013.

Kompletní abecední seznam certifikovaných poskytovatelů školské primární prevence rizikového chování lze nalézt v databázi na stránkách NÚV. Pro Olomoucký kraj jsou to např. Centrum prevence rizikové virtuální komunikace UPOL, KAPPA-HELP, P-CENTRUM, Projekt Odyssea apod.

2. Nestátní neziskové organizace

Za nestátní neziskové organizace (NNO) jsou považovány takové organizace, které nejsou zřizovány za účelem výděleku. Do této kategorie tak spadají veškeré dobrovolné

spolky a ústavy, které jsou odděleny od státní správy a nerozdělují zisk. Součástí této kategorie jsou dále také psychiatrické ordinace, pedagogicko-psychologické a alkoholicko-toxikologické poradny.

Úloha NNO má ve službách primární prevence velmi podstatnou roli, zvláště v rámci realizace programů specifické primární prevence, selektivní a indikované prevence a zajišťování vzdělávání v oblasti primární prevence. Pro dosažení stavu, který zaručí, že kvalitní primární prevence bude prostřednictvím vzdělávacího procesu dostupná všem jeho účastníkům, je nezbytnou součástí spolupráce NNO a škol. (Kolářová in Miovský a kol., 2015, s. 137 – 138)

3. Národní a mezinárodní instituce

Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogové závislosti (EMCDDA)

EMCDDA v České republice úzce spolupracuje s Národním monitorovacím střediskem pro drogy a závislosti. EMCDDA je zdrojem publikací, metod, informací, evaluačních nástrojů a programů zejména pro oblast prevence rizikového chování.

National Institute on Drug Abuse (NIDA)

NIDA patří mezi nejvýznamnější instituce v oblasti prevence, taktéž patří mezi vynikající zdroje kvalitních informací o prevence a je také součástí Národních Institutů zdraví amerického ministerstva zdravotnictví. NIDA se mimo jiné věnuje také podpoře vědeckých projektů umožňujících uplatnění moderních poznatků v praxi prevence užívání drog a léčby závislostí. (Mioviský a kol., 2015, s. 196 – 197)

Mezi další národní a mezinárodní instituce podílející se na primární prevenci rizikového chování patří dále:

- *National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism (NIAAA)* – instituce zaměřená primárně na problematiku alkoholismu;
- *Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA)* – posláním této agentury Ministerstva zdravotnictví a lidských služeb USA je snižovat dopad zneužívání návykových látek a duševních chorob na americké komunity;

- *Světová zdravotnická organizace (WHO)* – hlavním cílem WHO je nasměrovat a koordinovat mezinárodní zdraví v rámci systému OSN, je také klíčovou organizací v oblasti epidemiologie;
- *Úřad OSN pro drogy a kriminalitu (UNODC)* – snaží se o zkvalitnění přístupu k prevenci rizikového chování prostřednictvím pořádání vzdělávacích a osvětových akcí, věnuje se zejména tématům prevence v adiktologii;
- *Mentor International (MI)* – nevládní organizace zaměřena na prevenci zneužívání návykových látek, jejím hlavním posláním je skrze vytvoření funkčních sítí podporovat globální drogovou prevenci. (Miovský a kol., 2015, s. 197 - 198)

3.6 Sekundární a terciární prevence

Mimo rámec primární prevence se často vyskytuje chování dětí a mladistvých např. v diagnostických a výchovných ústavech. V těchto případech lze již hovořit o sekundární, či terciární prevenci. Sekundární prevence je tedy zaměřena na kriminálně rizikové jedince a skupiny, ale i na ty jedince, kteří jsou možnými potencionálními oběťmi.

Sekundární a terciární prevence se aktivizuje ve vztahu k ohrožené skupině či jedinci v okamžiku, kdy selhává primární prevence a je určena jedincům, kteří vykazují vážnější formy rizikového chování, jež není možné nadále zvládat běžnými preventivními opatřeními (drogové závislosti, sexuální agrese, kriminální jednání). Sekundární a terciární prevence má zabránit další recidivě a eliminovat co nejvíce rizik souvisejících s daným typem (či kombinací typů) rizikového chování a životním stylem jedince. (Pávková a kol., 2002, s. 39-41)

Terciární prevence již usiluje o léčení takových jedinců. Zaměřuje se na sociální prostředí, příčiny a podmínky vzniku sociálně patologických jevů a snaží se zabránit recidivě. V souvislosti s terciární prevencí hovoříme rovněž o reedukaci, tzn. cílené podpoře pozitivních vlastností osobnosti, které se nedostatečně rozvinuly, a resocializaci, tedy pomoci nasměrovat závislého či problémového jedince (po výkonu trestu, léčení apod.) k novým životním hodnotám (rodina, práce, aktivně-pozitivní využití volného času apod.) a životu bez patologie a závislosti. (Pávková a kol., 2002, s. 39 – 41)

Výzkumná část

4 Ukotvení primární prevence rizikového chování v ŠVP

4.1 Výzkumné cíle a otázky

Hlavním cílem mojí bakalářské práce bylo prozkoumat přístupy a metody volnočasových pedagogů středisek volného času v oblasti primární prevence rizikového chování dětí a mládeže prostřednictvím nahlédnutí do jejich školního vzdělávacího programu a zjistit tak, zda jsou v jejich zařízení na tuto problematiku připraveni.

Díličními cíli výzkumu bylo také analyzovat a popsat kroky, které vyvíjejí jednotlivá střediska volného času v Olomouckém kraji ve snaze o primárně preventivní opatření rizikového chování dětí a mládeže a případně uvést organizace, které se ve spolupráci s těmito zařízeními zabývají preventivní činností a smysluplným využitím volného času dětí a mládeže.

Výzkumné otázky:

1. Jakým způsobem se střediska volného času snaží minimalizovat dopad rizikového chování na jedince/skupinu?
2. Jaké primárně preventivní programy nabízejí střediska volného času?
3. Se kterými organizacemi spolupracují za účelem zefektivnění primární prevence rizikového chování v jejich zařízení?
4. Jak mohou být tyto organizace nápomocné z hlediska zprostředkování akcí týkajících se primární prevence?

4.2 Metody výzkumu

Pro výzkumnou část své bakalářské práce jsem zvolila kvalitativní výzkum, přičemž se mi jako hlavní strategie výzkumu nabízela analýza dokumentů – konkrétně jednotlivých školních vzdělávacích programů zkoumaných SVC. Pro lepší přehlednost jsem tedy z těchto dokumentů vypsala všechny potřebné údaje, které jsem měla k dispozici a pomocí rámcové analýzy, jsem pak všechny tyto údaje vyhodnotila.

Kvalitativní výzkum – významný metodolog Creswell definoval kvalitativní výzkum následovně: „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Vy-*

zkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“ (Cresswell, 1998 in Hendl, 2005, s. 50)

Kvalitativní výzkum je také považován za pružný typ výzkumu, při kterém lze modifikovat výzkumný plán a pokračovat ve sběru a analýze dat. Analýza a sběr dat jsou prováděny současně. Výzkumník sbírá data a na základě průběžných výsledků jsou pak sbírána data nová, následně opět proběhne další analýza. Výzkumník má následně možnost navrhnout teorii o fenoménu, na který se ve svém výzkumu orientoval. (Hendl, 2005, s. 49 – 50)

Největšími výhodami kvalitativního výzkumu jsou:

- Rychlý a přímočarý výběr dat,
- Rychlá analýza dat,
- Výsledky jsou nezávislé na výzkumníkovi,
- Užitečnost při zkoumání velkých skupin,
- Lze je zobecnit na populaci,
- Testování a validizace teorií.

Analýza dokumentů – tato metoda patří ke klasickým metodám používaných jak v kvalitativním, tak v kvantitativním výzkumu. Za dokumenty jsou považovány veškeré stopy lidské existence (knihy, články, deníky apod.) a lze je podrobit analýze z mnoha hledisek. Výhodou této strategie zkoumání je rozmanitost dokumentů a přístup k informacím, které by se daly těžko získat jiným způsobem a dále pak skutečnost, že data nejsou vystavena žádnému zkreslování, které mohou vznikat při využití jiných metod (rozhovor, pozorování, měření). Analýza dokumentů je užitečná také v případech, kdy jsou objektem zkoumání časově vzdálené, historické události. (Hendl, 2005, s. 132)

Fáze zpracování dokumentů jsou následující:

1. Definice výzkumné otázky,
2. Definice dokumentu,
3. Externí a interní posouzení dokumentů,
4. Interpretace dokumentů zaměřená na hledání odpovědí na výzkumné otázky.

Rámcová analýza – tuto metodu, která se používá zejména pro lepší organizaci kvalitativních dat, vyvinuli v osmdesátých letech angličtí výzkumníci Ritchie a Spencer. Ti usilovali o to, vymyslet metodu, která usnadní systematické prozkoumávání kvalitativních dat. Jejich plán vycházel z myšlenky, že prvním krokem práce s materiálem je jeho organizace (třídění dat) a druhým krokem je jejich vlastní interpretace (popisná zpráva o zkoumané oblasti).

Metoda těchto autorů v praxi znamená práci s textovými tabulkami, do kterých se organizují určitá témata, ze kterých jsou následně vyčleněna podtémata. Tato témata a podtémata se volí v průběhu práce s nashromážděnými daty. Data pro každou kategorii se zaznamenávají do vlastní tabulky, až do té doby, než jsou všechna data ze studie využita. (Hendl, 2005, s. 217 – 218)

Hendl (2005, s. 218 – 2019) popsal jednotlivé kroky této analýzy:

- *Identifikace počátečních témat a konceptů* – v prvním kroku se výzkumník seznamuje s materiálem, aby mohl následně sestavit seznamy se strukturou témat, které budou sloužit pro základní klasifikaci;
- *Označení dat* – v dalším kroku dochází k označování jednotlivých částí textu, kdy výzkumník pročítá jednotlivé fráze, věty a odstavce a přiřazuje jim vhodné označení;
- *Vytváření tematických tabulek a schémat pro třídění a uspořádání dat* – dále označená data výzkumník zpracovává do tabulek nebo grafických schémat. Každé téma se svými podtématy se zachycují ve zvláštní tabulce. Počet tabulek je tak určen počtem hlavních témat. Každá datová jednotka je přiřazena do svého řádku tabulky, kdy tento řádek poté bude pro tuto konkrétní jednotku použit ve všech následujících tabulkách. Sloupce jsou pak vyhrazeny pro jednotlivé případy;
- *Sumarizace a syntéza dat* – po vytvoření a utřídění tabulek je třeba, aby výzkumník zaznamenal zpracovaná data do tabulek. Pro tento proces je vyžadována značná rozvaha o rozsahu textu v tabulkách. Je třeba pečlivého zapracování dostatku dat do tabulky, aby se výzkumník nemusel neustále vracet k datům a připomínat si obsah a význam zobrazované datové jednotky. Zároveň by však objem dat pro zařazení do tabulky neměl být příliš velký, aby nevznikla nepřehledná a zahlcená tabulka. Jde o kompromis mezi oběma extrémny.

4.3 Výzkumný soubor

Jak již název mé bakalářské práce napovídá, jako výzkumný soubor jsem zvolila střediska volného času v Olomouckém kraji. V Olomouckém kraji je provozováno celkem 17 zařízení tohoto typu. Jelikož SVČ Lipník nad Bečvou není v síti škol a nemá tudíž povinnost zpracovávat školní vzdělávací program, pro účel své práce jsem získala pouze 16 potřebných dokumentů. SVČ jsem oslovila nejprve prostřednictvím e-mailu a následně v případech, kdy neproběhla žádná odezva, jsem je kontaktovala telefonicky. Některá z oslovených SVČ mi zaslala svůj ŠVP ochotně obratem elektronicky, jiná svolila k domluvené osobní schůzce, kdy jsem dostala možnost prohlédnout si jejich ŠVP na místě, případně mi poskytnuli dostatečné množství času pro pořízení poznámek.

4.3.1 Orientace na prevenci rizikového chování jednotlivých SVČ

1. *DDM Německého řádu, Olomouc (DDM 1)*

- Pedagogický pracovník je povinen při zájmovém vzdělávání a souvisejících činnostech vytvářet podmínky pro zdravý vývoj účastníků zájmového vzdělávání a předcházet tak vzniku sociálně patologických jevů v kolektivu.
- Mezi metody prevence sociálně patologických jevů patří osvětová činnost včetně shromažďování a poskytování informací pro žáky.

2. *DDM Hranice (DDM 2)*

- Pedagogové volného času cílí na spolupráci účastníků ve skupině a nabízí jim možnost podílet se spolu s nimi na vytváření pravidel práce v kolektivu. Zároveň dohlíží na jejich efektivní spolupráci při řešení daného problému a snaží se o to, aby respektovali zkušenosti, rady a názory druhých.
- Mezi metody prevence patří poskytování možnosti smysluplně využívat volný čas i dětem a mládeži ze sociálně znevýhodněného prostředí s cílem předcházení sociálně patologickým projevům chování (kriminalita, násilí, drogy, alkohol aj.).

3. *DDM Kojetín (DDM 3)*

- Účastníci zájmového vzdělávání jsou při výkonu zájmové činnosti chráněni před případným násilným chováním, šikanou a dalším rizikovým chováním školeným personálem.
- Účastníci jsou poučováni o tom, kam se obrátit o radu či pomoc v případě výskytu problému.

- Veškerá preventivní činnost vychází ze zážitkové pedagogiky a je zpravidla rozdělena na část teoretickou, hry, drama, scénky a reflexi.
- Osvětová činnost je poskytována dle potřeb odbornou pomocí, prostřednictvím organizování seminářů, školení, odborných instruktáží, konzultací, vedením výukových programů pro předškolní zařízení, školy, školská zařízení a občanská sdružení pracující s dětmi a mládeží.
- Součástí spontánní aktivity je podporovat u účastníků schopnost odolávat ohrožení, zachovat si duševní a fyzické zdraví, nepodlehnout tlaku okolí a nezačít se chovat rizikově.

4. DDM Krasohled Zábřeh (DDM 4)

- Z hlediska psychosociálních podmínek je v DDM vytvářeno zdravé sociální klima s prvky partnerství, které přispívá k naplňování potřeb účastníků činností.
- Účastníci jsou chráněni před případným násilným chováním, šikanou a dalším rizikovým chováním školeným personálem.
- Přístup ke kvalitnímu zájmovému vzdělávání je zde umožňován všem účastníkům, včetně těch ze sociálně znevýhodněného prostředí jako prevence před rizikovým chováním.
- Starší školní věk je věková skupina, která je nejrizikovější z hlediska ohrožení sociálně patologickými jevy (např. alkohol, drogy, kouření, agresivní chování, záškoláctví apod.). Proto má DDM velký zájem na tom, aby právě tyto děti byly zapojeny do pravidelné zájmové činnosti a účastnily se akcí, které DDM pořádá.
- Osvětová činnost zahrnuje především poradenskou a informační činnost směřující k prevenci rizikového chování. Vyznačuje se organizováním seminářů, školení, odborných konzultací, dále vedením výukových programů pro předškolní zařízení, školy, školská zařízení a občanská sdružení pracující s dětmi a mládeží.

5. DDM Litovel (DDM 5)

- Úkolem volnočasových pedagogů je v průběhu zájmových činností vytvářet příznivé sociální klima prostřednictvím tolerance, empatie, pomoci druhému a respektu k individuálním potřebám jedince a jeho osobním problémům.
- Dále jsou účastníci zájmového vzdělávání chráněni před prvky násilí, šikany a dalšími patologickými jevy.

- Účastníkům je vštěpován princip pro pochopení rovnosti členů společnosti, poznatky o národních, evropských a světových hodnotách a také znalosti o EVVO a jeho ochraně.
- V rámci osvětové činnosti jsou účastníci vedeni k prevenci rizikového chování prostřednictvím vytváření vstřícných mezilidských vztahů a k předcházení osobním konfliktům, nepodléhání předsudkům a stereotypům v přístupu k druhým lidem.
- Probíhá také výchova k dobrovolnictví.

6. DDM Magnet, Mohelnice (DDM 6)

- Prevence je zde zajišťována zejména spoluprací mezi rodiči a volnočasovými pracovníky, kdy DDM usiluje o začlenění dětí dle jejich možností a schopností tak, aby zájmová činnost rozvíjela a upevňovala jejich znalosti a dovednosti a aby byly potlačovány případné znaky šikany v kolektivu.

7. DDM Olomouc (DDM 7)

- DDM poskytuje metodickou, odbornou, případně materiální pomoc účastníkům zájmového vzdělávání, školám a školským zařízením, studentům SŠ, VOŠ a VŠ v rámci jejich pedagogické praxe.
- V rámci osvětové činnosti se pravidelně provádí a vyhodnocuje prevence rizikového chování prostřednictvím systematických zájmových činností, které jsou jednou z hlavních náplní zájmového vzdělávání.
- DDM pravidelně provádí v rámci předcházení výskytu sociálně patologických jevů vlastní dotazníková šetření, převážně mezi mladšími účastníky. Výsledky šetření jsou následně s účastníky rozebírány při zájmové činnosti. Výsledky uvedených průzkumů vedení analyzuje, projednává s příslušným okruhem osob, kterých se týkají, a v případě potřeby přijímá příslušná opatření.
- Dále se prevence uskutečňuje v souladu s výchovně vzdělávacími programy, které jsou DDM připraveny a jsou realizovány na MŠ i ZŠ.
- Volnočasoví pedagogové uskutečňují osvědčené postupy pro ochranu účastníků před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí.

8. SVČ Orion, Němčice nad Hanou (DDM 8)

- Pedagogové volného času mají za úkol vytvářet při zájmových činnostech zdravé sociální klima s prvky partnerství, které přispívá k naplňování potřeb účastníků.

- Účastníci jsou chráněni před případným násilným chováním, šikanou a dalším rizikovým chováním školeným personálem.
- DDM považuje příležitostnou činnost za jednu z účinných metod prevence, která umožňuje účastníky zaujmout pro některou z činností, najít případné vlohy a odhodlání k její realizaci ve svém volném čase.
- Účastníci jsou vedeni k tomu, aby při podezření na rizikové chování požádali o pomoc, nebo ji poskytli někomu, u koho mají oprávněné podezření na některý z projevů a také aby v případě nejistoty věděli, na koho se obrátit.
- Zdejší preventivní programy se dělí na část teoretickou, praktickou (hry, scénky) a závěrečnou diskusi. Mezi používané metody patří odborný výklad, komunikace, zhlédnutí dokumentu.
- Osvětová činnost je poskytována podle podmínek a potřeb odbornou pomocí prostřednictvím konzultací, instruktáží a vedením výukových programů pro předškolní zařízení, školy, školská zařízení a občanská sdružení pracující s dětmi a mládeží.
- Cílem spontánní činnosti je aktivizovat účastníky ke smysluplnému trávení volného času nezávisle na tom, zda tomuto ohrožení podléhají nebo mu umí čelit. Dalším cílem spontánní činnosti je předcházet, zabránit a omezit sociálně-patologické jevy, podporovat schopnost odolávat ohrožení, zachovat si duševní a fyzické zdraví a nepodlehnout tlaku okolí a nezačít se chovat rizikově.
- Základem táborové činnosti je organizování jarních, letních, podzimních a zimních aktivit, které jsou považovány za důležitou součást prevence sociálně patologických jevů.

9. Sportcentrum – DDM Prostějov (DDM 9)

- Pedagogové volného času mají za úkol zajistit prevenci sociálně patologických jevů, pravidelně vyhodnocovat rizika a přijímat opatření k jejich odstraňování, zejména v oblasti šikany.
- Účastníci jsou rovněž chráněni před případným násilným chováním, šikanou a dalšími sociálně patologickými jevy školeným personálem.
- Prostřednictvím zájmových činností jsou účastníci vychováváni k plnému začleňování do společnosti, zejména účastníci se sociálním znevýhodněním.
- Všestranná podpora je zajišťována zejména v oblasti protidrogové prevence, zvýšená pozornost se pak obrací na prevenci dětské kriminality a ostatních patologických jevů v dětských kolektivech (šikana, patologické hráčství).

10. DDM Šternberk (DDM 10)

- Pedagogové volného času dohlížejí na začleňování účastníků zájmového vzdělávání do kolektivu a vytvářejí optimální podmínky pro zdravou komunikaci v kolektivu.
- Hlavními aktivizačními metodami prevence rizikového chování jsou spontánní a zájmová činnost.
- Případný výskyt rizikového chování při táborových činnostech zajišťují interní a externí pracovníci.
- DDM má v péči místní dopravní hřiště a stará se o výuku dopravní výchovy ve spolupráci s městem, BESIPem a za podpory Ministerstva dopravy.

11. DDM Vila Tereza, Uničov (DDM 11)

- K základním bodům preventivní činnosti DDM v Uničově patří podněcování a probouzení zájmů, informace o možnostech správného využití volného času a vytváření podmínek ke smysluplnému trávení volného času.
- Personál se dále snaží působit na rizikové skupiny a pečlivě pro ně volit metody spontánních aktivit. Mezi cíle v této oblasti patří např. Trvale se věnovat otázkám proti-drogové prevence (zpracování a realizace projektů).
- V neposlední řadě se kolektiv z řad pracovníků DDM Uničov snaží napomáhat dětem a mladým lidem v orientaci celospolečenských negativních jevů, což je zahrnuto v jejich dlouhodobém projektu „Prevence kriminality“.
- V rámci preventivních programů se zařízení plánuje zaměřit na programy pro děti ZŠ a SŠ a za spolupráce policie (státní i městské), kurátorů, soudců a ostatních pracovníků státní správy podpořit a uvést do praxe projekt „Právo pro každý den“, jehož cílem by bylo zaměřit pozornost na právní vědomí mladých lidí a samozřejmě dodržování zákonů a vzdělávat v této oblasti i učitele a pedagogické pracovníky.

12. SVČ a ZpDVPP Doris Šumperk (SVČ 12)

- V rámci svých činností poukazuje SVČ Doris např. na bezpečné užívání internetové sítě a upozorňuje účastníky zájmového vzdělávání na rizika, jež internet skrývá.
- Z hlediska psychosociálních podmínek je v SVČ vytvářeno zdravé sociální klima, tzn. otevřenost a partnerství v komunikaci, vzájemná úcta, tolerance, uznání, empatie, spolupráce a pomoc druhému, respekt k potřebám jedince a jeho osobním problémům.

- Volnočasoví pedagogové přihlížejí k individualitě účastníků, hodnotí je v souladu s jejich individuálními možnostmi a pokrokem a chrání je před násilím, šikanou, a dalšími formami rizikového chování.
- Vedení SVČ Doris v rámci prevence dále úzce spolupracuje s policií ČR.

13. SVČ Duha Jeseník (SVČ 13)

- Toto SVČ naplňuje sociálně preventivní funkce a zvyšuje odolnost dětí a mládeže proti negativním vlivům prostřednictvím nabídky činností účelného využívání volného času.
- Z hlediska psychosociálních podmínek je v SVČ vytvářeno zdravé sociální klima s prvky partnerství, které přispívá k naplňování potřeb účastníků činností.
- Účastníci jsou rovněž chráněni před případným násilným chováním, šikanou a dalšími sociálně patologickými jevy školeným personálem.

14. SVČ Oáza Prostějov (SVČ 14)

- Účastníci zájmového vzdělávání jsou zde pedagogickými pracovníky chráněni před násilím, šikanou a dalšími patologickými jevy.
- SVČ nabízí účastníkům zájmového vzdělávání, žákům Cyrilometodějského gymnázia a žákům místní ZŠ Program rozvoje osobnosti s názvem „DOOPRAVDY“, zaměřující se v některých směrech také na prevenci rizikového chování. Program je financovaný EU a je uskutečňovaný ZŠ i SVČ.

15. SVČ ATLAS a BIOS, Přerov (SVČ 15)

- Prevence v SVČ je zajišťována za pomoci metodických plánů MŠMT dostupných volně na internetu, kdy v případě podezření na projevy rizikového chování jsou zaměstnanci odkázáni na tyto dokumenty, aby se mohli ve výskytu konkrétního jevu utvrdit, či jej případně dokázali vyvrátit.
- SVČ také ve spolupráci se školami a rodiči usiluje o začlenění dětí dle jejich možností a schopností tak, aby zájmová činnost rozvíjela a upevňovala jejich znalosti a dovednosti a aby byly potlačovány případné znaky šikany.

16. SVČ Přerov – Předmostí – SVČ při ZŠ JAK a MŠ Přerov (SVČ 16)

- Při provozování zájmových činností jsou zde účastníci vedeni k utváření dobrých mezilidských vztahů, vytváření pozitivní představy o sobě samém a ke schopnosti nabídnout a poskytnout jiným nezištnou pomoc.

- SVČ se ve svých činnostech zaměřuje také na to, aby poskytnulo účastníkům řádné znalosti o EVVO a jeho ochraně.
- Organizace spolupracuje s policií ČR a s městskou policií Přerov a za pomoci těchto složek zabývajících se prevencí sociálně patologických jevů, směřuje účastníky zájmového vzdělávání na odmítání návykových látek a rozlišování sociálně patologického chování ve společnosti.

4.3.2 Srovnání a vyhodnocení jednotlivých ŠVP

Po analýze všech zkoumaných dokumentů jsem následně vyhodnotila do celkem čtyř tabulek podle obsahu zaměření jednotlivé kategorie, které se ve školních vzdělávacích programech zkoumaných SVČ objevovaly nejčastěji. Každá tabulka obsahuje dvě témata, která spolu souvisejí, nebo nějakým způsobem navazují. Pro větší přehlednost nejsou v jednotlivých tabulkách zmíněna všechna zkoumaná zařízení, ale pouze ta, v jejichž ŠVP se daný okruh nějakým způsobem objevil.

Tabulka 1: Rámcová analýza – vytváření pozitivní atmosféry při výkonu zájmové činnosti a ochrana účastníků zájmové činnosti před výskytem sociálně patologických jevů

	<i>Vytváření pozitivní atmosféry při výkonu zájmové činnosti</i>	<i>Ochrana účastníků zájmové činnosti před výskytem sociálně patologických jevů</i>
DDM 1		Pedagogický pracovník vytváří při zájmových činnostech podmínky pro zdravý vývoj účastníků a předchází tak vzniku sociálně patologických jevů v kolektivu.
DDM 2		Pedagog volného času cílí na spolupráci účastníků ve skupině a nabízí jim možnost podílet na vytváření pravidel práce v kolektivu. Dohlíží na spolupráci účastníků při řešení daného problému a snaží se o to, aby respektovali zkušenosti, rady a názory druhých.
DDM 3		Účastníci jsou při zájmové činnosti chráněni před násilným chováním, šikanou a dalším rizikovým chováním školeným personálem.
DDM 4	V DDM je vytvářeno zdravé sociální	Účastníci zájmového vzdělávání jsou

	klíma s prvky partnerství, které přispívá k naplňování potřeb účastníků zájmových činností.	chránění před násilným chováním, šikanou a dalším rizikovým chováním školeným personálem.
DDM 5	Úkolem pedagogů volného času je vytvářet příznivé sociální klíma prostřednictvím tolerance, empatie a pomoci druhému, respektu k individualitě a k osobním problémům jedince.	Účastníci zájmového vzdělávání jsou chránění před prvky násilí, šikany a před dalšími patologickými jevy.
DDM 8	Pedagogové volného času mají za úkol vytvářet zdravé sociální klíma s prvky partnerství, které přispívá k naplňování potřeb účastníků.	Účastníci zájmového vzdělávání jsou chránění před násilným chováním, šikanou a dalším rizikovým chováním školeným personálem.
DDM 9	Pedagogové volného času mají za úkol zajistit prevenci sociálně patologických jevů, pravidelně vyhodnocovat rizika a přijímat opatření k jejich odstraňování, zejména v oblasti šikany.	Účastníci zájmového vzdělávání jsou chránění před násilným chováním, šikanou a před dalšími sociálně patologickými jevy školeným personálem.
DDM 10	Pedagogové volného času dohlíží na začleňování účastníků zájmového vzdělávání do kolektivu a vytvářejí optimální podmínky pro zdravou komunikaci v kolektivu.	
SVČ 12	V SVČ je vytvářeno zdravé sociální klíma (otevřenost v komunikaci, partnerství, úcta, tolerance, uznání, empatie, spolupráce a pomoc druhému, respekt k potřebám a osobním problémům jedince).	Volnočasoví pedagogové přihlížejí k individualitě účastníků, hodnotí je v souladu s jejich individuálními možnostmi a pokrokem a chrání je před násilím, šikanou, a dalšími formami rizikového chování.
SVČ 13	V SVČ je vytvářeno zdravé sociální klíma s prvky partnerství, které přispívá k naplňování potřeb účastníků činností.	Účastníci jsou chránění před násilným chováním, šikanou a dalšími sociálně patologickými jevy školeným personálem.
SVČ 14		Účastníci zájmového vzdělávání jsou zde pedagogickými pracovníky chránění před

		násilím, šikanou a dalšími patologickými jevy.
SVČ 16	Při provozování zájmových činností jsou účastníci vedeni k utváření dobrých mezilidských vztahů, vytváření pozitivní představy o sobě samém a ke schopnosti nabídnout a poskytnout jiným nezištnou pomoc.	

Tabulka 2: Rámcová analýza – osvětová činnost a orientace na prevenci rizikového chování

	Osvětová činnost	Orientace na prevenci rizikového chování
DDM 1	V rámci osvětové činnosti vede DDM účastníky zájmového vzdělávání k prevenci sociálně patologických jevů, shromažďuje a poskytuje jim informace o těchto jevech.	
DDM 3	Osvětová činnost je poskytována dle potřeb odbornou pomocí, v rámci organizovaných seminářů, školení, odborných instruktáží, konzultací, vedením výukových programů pro předškolní a školská zařízení a občanská sdružení.	Veškerá preventivní činnost vychází ze zážitkové pedagogiky a je zpravidla rozdělena na část teoretickou, hry, drama, scénky a reflexi.
DDM 4	Osvětová činnost zahrnuje především poradenskou a informační činnost směřující k prevenci rizikového chování. Vyznačuje se organizováním seminářů, školení, odborných konzultací, dále vedením výukových programů pro předškolní a školská zařízení a občanská sdružení.	DDM má velký zájem na tom, aby věková skupina staršího školního věku, která je nejvíce ohrožená sociálně patologickými jevy, byla zapojena do pravidelné zájmové činnosti a účastnily se akcí, které DDM pořádá.
DDM 5	V rámci osvětové činnosti jsou účastníci vedeni k prevenci rizikového chování prostřednictvím vytváření	Účastníkům je vštěpován princip pro pochopení rovnosti členů společnosti, poznatky o národních, evropských

	vstřícných mezilidských vztahů, k předcházení konfliktům a nepodléhání předsudkům a stereotypům.	a světových hodnotách a také znalosti o EVVO a jeho ochraně.
DDM 6		Prevence je zajišťována spoluprací mezi rodiči a volnočasovými pracovníky, kdy DDM usiluje o začlenění dětí dle jejich možností a schopností tak, aby zájmová činnost rozvíjela a upevňovala jejich znalosti a dovednosti a aby byly potlačovány případné znaky šikany v kolektivu.
DDM 7	V rámci osvětové činnosti se pravidelně se provádí a vyhodnocuje prevence rizikového chování prostřednictvím systematických zájmových činností, které jsou jednou z hlavních náplní zájmového vzdělávání. DDM poskytuje metodickou, odbornou, případně materiální pomoc účastníkům zájmového vzdělávání, školám a školským zařízením, studentům SŠ, VOŠ a VŠ v rámci jejich pedagogické praxe.	Prevence se uskutečňuje v souladu s výchovně vzdělávacími programy, které jsou DDM připraveny a jsou realizovány na ZŠ i MŠ. DDM pravidelně provádí v rámci předcházení výskytu sociálně patologických jevů vlastní dotazníková šetření, převážně mezi mladšími účastníky. Výsledky průzkumů vedení analyzuje, projednává s příslušným okruhem osob, a v případě potřeby přijímá příslušná opatření. Výsledky jsou následně s účastníky rozebírány při zájmové činnosti. Dále jsou volnočasovými pedagogy uskutečňovány osvědčené postupy pro ochranu účastníků před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí.
DDM 8	Osvětová činnost je poskytována podle podmínek a potřeb odbornou pomocí prostřednictvím konzultací, instruktáží a vedením výukových programů pro předškolní zařízení, školy, školská zařízení a občanská sdružení pracující s dětmi a mládeží.	Preventivní programy se dělí na část teoretickou, praktickou (hry, scénky) a závěrečnou diskusi. Mezi používané metody patří odborný výklad, komunikace, zhlédnutí dokumentu. DDM dále považuje za jednu z účinných metod prevence příležitostnou a táborovou činnost.
DDM 9		Všestranná podpora je zajišťována zejména

		na v oblasti protidrogové prevence, zvýšená pozornost se pak obrací na prevenci dětské kriminality a ostatních patologických jevů v dětských kolektivech (šikana, patologické hráčství).
DDM 10		Hlavními aktivizačními metodami prevence rizikového chování jsou spontánní a zájmová činnost. Případný výskyt rizikového chování při táborových činnostech zajišťují interní a externí pracovníci.
DDM 11		K základním bodům preventivní činnosti patří podněcování zájmů, informace o možnostech správného využití volného času a vytváření podmínek ke smysluplnému trávení volného času. Dále se DDM snaží napomáhat účastníkům v orientaci celospolečenských negativních jevů, což je zahrnuto v jejich dlouhodobém projektu „Prevence kriminality“.
SVČ 12		V rámci svých činností poukazuje SVČ Doris např. na bezpečné užívání internetové sítě a upozorňuje účastníky zájmového vzdělávání na rizika, jež internet skrývá.
SVČ 13		Toto SVČ naplňuje sociálně preventivní funkce a zvyšuje odolnost dětí a mládeže proti negativním vlivům prostřednictvím nabídky činností účelného využívání volného času.
SVČ 14		SVČ nabízí účastníkům zájmového vzdělávání program rozvoje osobnosti s názvem „DOOPRAVDY“, zaměřující se v některých směrech také na prevenci rizikového chování. Program je financovaný EU a je uskutečňovaný ZŠ i SVČ.
SVČ 15		Prevence v SVČ je zajišťována za pomoci

		metodických plánů MŠMT dostupných volně na internetu, kdy v případě podezření na projevy rizikového chování jsou zaměstnanci odkázáni na tyto dokumenty, aby se mohli ve výskytu konkrétního jevu utvrdit, či jej dokázali vyvrátit. SVČ také ve spolupráci se školami a rodiči usiluje o začlenění dětí tak, aby zájmová činnost rozvíjela a upevňovala jejich znalosti a dovednosti a aby byly potlačovány případné znaky šikany.
SVČ 16		Organizace směřuje účastníky zájmového vzdělávání na odmítání návykových látek a rozlišování sociálně patologického chování ve společnosti. SVČ se ve svých činnostech zaměřuje také na to, aby poskytlo účastníkům řádné znalosti o EVVO a jeho ochraně.

Tabulka 3: Rámcová analýza – spontánní činnost a povědomí o odborné pomoci u účastníků zájmového vzdělávání

	<i>Spontánní činnost</i>	<i>Povědomí o odborné pomoci u účastníků zájmového vzdělávání</i>
DDM 3	Součástí spontánní aktivity je podporovat u účastníků schopnost odolávat ohrožení, zachovat si duševní a fyzické zdraví, nepodlehout tlaku okolí a nezačít se chovat rizikově.	Účastníci jsou poučováni o tom, kam se obrátit o radu či pomoc v případě výskytu problému.
DDM 8	Cílem spontánní činnosti je aktivizovat účastníky ke smysluplnému trávení volného času, předcházet, zabránit a omezit sociálně patologické jevy, podporovat schopnost odolávat ohrožení, zachovat si duševní a fyzické zdraví a nepodlehout tlaku	Účastníci jsou vedeni k tomu, aby při podezření na rizikové chování požádali o pomoc, nebo ji poskytli někomu, u koho mají oprávněné podezření na některý z projevů a také aby v případě nejistoty věděli, na koho se obrátit.

	okolí a nezačít se chovat rizikově.	
DDM 11	Personál se snaží působit na rizikové skupiny a pečlivě pro ně volit metody spontánních aktivit. Mezi cíle v této oblasti patří např. Trvale se věnovat otázkám protidrogové prevence (zpracování a realizace projektů).	

Tabulka 4: Rámcová analýza – spolupracující organizace, zaměření na účastníky se sociálním znevýhodněním

	<i>Spolupracující organizace</i>	<i>Zaměření na účastníky se sociálním znevýhodněním</i>
DDM 2		DDM poskytuje možnost smysluplně využívat volný čas i dětem a mládeži ze sociálně znevýhodněného prostředí s cílem předcházení sociálně-patologickým projevům chování (kriminalita, násilí, drogy, alkohol aj.).
DDM 4		DDM umožňuje přístup k zájmovému vzdělávání všem účastníkům, včetně těch ze sociálně znevýhodněného prostředí jako prevenci před rizikovým chováním.
DDM 9		Prostřednictvím zájmových činností jsou účastníci vychovávaní k plnému začleňování do společnosti, zejména účastníci se sociálním znevýhodněním.
DDM 10	DDM má v péči místní dopravní hřiště a stará se o výuku dopravní výchovy ve spolupráci s městem, BESIPem a za podpory Ministerstva dopravy.	
DDM 11	V rámci preventivních programů se zařízení plánuje zaměřit na programy pro děti ZŠ a SŠ a za spolupráce	

	<p>policie (státní i městské), kurátorů, soudců a ostatních pracovníků státní správy podpořit a uvést do praxe projekt „Právo pro každý den“, jehož cílem by bylo zaměřit pozornost na právní vědomí mladých lidí, dodržování zákonů a vzdělávání pedagogických pracovníků v této oblasti.</p>	
SVČ 12	<p>Vedení SVČ Doris v rámci prevence rizikového chování úzce spolupracuje s policií ČR.</p>	
SVČ 16	<p>Organizace spolupracuje s policií ČR a s městskou policií Přerov a za pomoci těchto složek se zabývá prevencí sociálně patologických jevů.</p>	

4.4 Závěr výzkumného šetření

Hlavním cílem mojí bakalářské práce bylo prozkoumat přístupy a metody volnočasových pedagogů středisek volného času v oblasti primární prevence rizikového chování dětí a mládeže a jejich ukotvení v ŠVP a dojít tak k závěru, zda je tato problematika zmíněná ve zkoumaných dokumentech dostatečně. Od jednotlivých SVČ jsem tedy získala dokumenty potřebné k výzkumu v tištěné či v elektronické podobě, provedla jsem analýzu dokumentů, vypsala jsem podstatné části a za pomoci rámcové analýzy jsem následně tyto informace uspořádala do tabulek, čímž jsem získala odpovědi na výzkumné otázky, které jsem si stanovila na počátku výzkumu.

První z výzkumných otázek zněla takto: **Jakým způsobem se střediska volného času snaží minimalizovat dopad rizikového chování na jedince/skupinu?** Z tabulky 1 můžeme jasně vypožorovat, že za nejčtenější odpověď na tuto otázku lze považovat vytváření pozitivní atmosféry při výkonu zájmové činnosti, konkrétně opakující se tvrzení, že *„Pedagogové volného času mají za úkol vytvářet zdravé sociální klima s prvky partnerství, které přispívá k naplňování potřeb účastníků zájmového vzdělávání“*. Další odpovědi na tuto otázku, kterou lze opět vyčíst z tabulky 1, je ochrana účastníků zájmo-

vé činnosti před výskytem sociálně patologických jevů, konkrétně vůbec nejvíce se opakující tvrzení v jednotlivých ŠVP z celého výzkumu, a sice že „*Účastníci jsou při zájmové činnosti chráněni před násilným chováním, šikanou a dalším rizikovým chováním školeným personálem*“. Mezi další tvrzení objevující se v ŠVP a zodpovídající tuto otázku, patří např. nabídka možnosti podílet se na vytváření pravidel v kolektivu, přihlížení k individualitě účastníků a jejich následné hodnocení v souladu s individuálními možnostmi a pokrokem účastníků, vytváření pozitivní představy o sobě samém, výchova k dobrovolnictví – schopnost nabídnout a poskytnout jiným nezištnou pomoc.

Následující výzkumnou otázkou bylo: **Jaké primárně preventivní programy nabízejí střediska volného času?** Jak můžeme vidět v tabulce 2, přesněji v kategorii orientace na prevenci rizikového chování, jednotlivá SVC disponují ve svých ŠVP poměrně širokou škálou preventivních činností a programů, např. projekt „Prevence kriminality“ (DDM 11), program rozvoje osobnosti „DOOPRAVDY“ (SVČ 14) a dále některými ze zařízení uskutečňované preventivní programy dělené na několik částí (teoretickou, praktickou a závěrečnou diskuzi). Mezi často používané metody těchto preventivních programů patří odborný výklad, komunikace a zhlédnutí dokumentu. DDM 7 navíc pravidelně provádí v rámci předcházení výskytu sociálně patologických jevů vlastní dotazníková šetření, jejichž výsledky následně vedení analyzuje, projednává s příslušným okruhem osob, a v případě potřeby přijímá příslušná opatření. Výsledky jsou navíc rozebírány s účastníky při zájmové činnosti.

Další výzkumnou otázkou bylo: **Se kterými organizacemi spolupracují za účelem zefektivnění primární prevence rizikového chování v jejich zařízeních?** Hlavními orgány a organizacemi, se kterými některá ze zkoumaných SVC spolupracují, jsou (viz tabulka 4): policie ČR, městská policie, škola, město, BESIP, Ministerstvo dopravy, Ministerstvo životního prostředí (EVVO) a pracovníci státní správy. Kromě toho mnohá ze SVC z důvodu zkvalitnění prevence spolupracují také s rodiči účastníků zájmového vzdělávání.

Poslední výzkumná otázka zjišťovala: **Jak mohou být tyto organizace nápomocné z hlediska zprostředkování akcí týkajících se primární prevence?** Z tabulky 4 se opět můžeme dozvědět, že spolupráce např. s policií a s BESIPem je ve snaze o preventivní působení na děti a mládež velice prospěšná, proto mají SVC velký zájem na tom, aby právě tato cílová skupina byla zapojena do pravidelné zájmové činnosti a účastnila

se akcí a projektů, které jsou v rámci této spolupráce pořádány. DDM 11 usiluje za spolupráce policie (státní i městské), kurátorů, soudců a ostatních pracovníků státní správy o podporu a uvedení do praxe projektu „Právo pro každý den“, jehož cílem by bylo zaměřit pozornost na právní vědomí mladých lidí, dodržování zákonů a vzdělávání pedagogických pracovníků v této oblasti. DDM 10 má oproti tomu v péči místní dopravní hřiště a stará se o výuku dopravní výchovy ve spolupráci s městem, BESIPem a za podpory Ministerstva dopravy.

Kromě výše zmíněných faktů se ve výzkumu ukázala také pro prevenci rizikového chování důležitá skutečnost, že účastníci zájmového vzdělávání jsou vedeni k tomu, aby při podezření na rizikové chování požádali o pomoc, nebo ji poskytli někomu, u koho mají oprávněné podezření na některý z projevů a také aby v případě nejistoty věděli, na koho se obrátit (viz tabulka 3) a také skutečnost, že SVČ jsou připravena zvláště se zaměřovat na účastníky se sociálním znevýhodněním (viz tabulka 4).

Myslím si, že výzkumem bylo potvrzeno, že činnost středisek volného času v souvislosti s preventivním působením na děti a mládež je velmi podstatná a dle ukotvení této problematiky v jednotlivých ŠVP je dostačující a na dobré úrovni.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala otázkou primární prevence rizikového chování v konceptu středisek volného času. Tuto problematiku jsem zvolila, protože mne provází v mém osobním i pracovním životě. Zajímá mě fakt, jak moc může děti a mládež v dnešní společnosti ovlivnit pozitivní trávení volného času a do jaké míry může zabránit vzniku sociálně patologických jevů u této části populace.

V teoretické části práce, která se skládá ze tří kapitol, jsem se snažila vymezit poslání pedagogů volného času, úlohu středisek volného času v roli prevence rizikového chování a přiblížit, k čemu slouží školní vzdělávací program. V druhé kapitole jsem definovala jednotlivé formy rizikového chování a v kapitole třetí jsem rozepsala úrovně a cílovou skupinu prevence a také organizace, které se angažují v provádění primární prevence rizikového chování.

Výzkumným souborem pro tuto práci mi bylo 16 středisek volného času v Olomouckém kraji, které mi poskytnuly nahlédnutí do jejich školních vzdělávacích programů a umožnily mi tak posoudit, zda je problematika primární prevence rizikového chování v jejich dokumentech dostatečně ukotvena. Výzkumná část, která je poslední kapitolou této práce, je tedy zaměřena na analýzu jednotlivých ŠVP a následné srovnávání obsahu týkajícího se prevence rizikového chování, který jsem v těchto dokumentech našla a které je provedeno metodou rámcové analýzy.

Z provedeného výzkumu vyplynulo, že ve střediscích volného času jsou vítáni všichni účastníci zájmového vzdělávání, včetně těch ze sociálně znevýhodněného prostředí, kteří mají zájem smysluplně trávit svůj volný čas a cílit tímto způsobem na prevenci sociálně patologických jevů. Dále vyšlo najevo, že tito účastníci zájmového vzdělávání jsou při zájmové činnosti chráněni před jakýmkoli náznakem projevu rizikového chování školeným personálem. Další přínosy pozitivního trávení volného času v SVČ vidím také v tom, že jeho účastníci mají možnost se socializovat a najít si zde záživnou aktivitu neodchylující se od právních a sociálních norem, která je zároveň osobnostně rozvíjí a vychovává.

Použitá literatura:

1. HÁJEK, B., HOFBAUER, B., & PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1.
2. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
3. HEŘMANOVÁ, J., MACEK M. *Metodika pro podporu tvorby školního vzdělávacího programu ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání*. 2. vyd. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Odbor pro mládež, 2009. ISBN 978-80-86784-77-9.
4. HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.
5. MARHOUNOVÁ, Jana. NEŠPOR, Karel. *Alkoholici, feťáci a gambleři*. 1. vyd. Praha: Empatie, 1995. 110 s. ISBN 80-9016-189-8.
6. MARTANOVÁ, Veronika [et al.]. *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování*. Vyd. 1. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. 183 s. ISBN 978-80-87258-75-0.
7. MIOVSKÝ, M. a kol. *Prevence rizikového chování ve školství*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. 330 s. ISBN 978-80-7422-391-4.
8. MIOVSKÝ, M., a kol. (eds.). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN, 2010, Univerzita Karlova v Praze & Togga. 260 s. ISBN 978-80-87258-47-7.
9. MIOVSKÝ, M. a kol. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN: 978-80-87258-89-7.
10. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2002. 231 s. ISBN 80-7178-711-6.
11. PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3470-5.

12. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-803-4.

Internetové zdroje a dokumenty:

1. KURUCOVÁ, Miroslava. *Školní vzdělávací program: DDM Německého řádu s.r.o.* Olomouc, 2014. Dokument je dostupný v kanceláři CGNŘ Olomouc.
2. MAŠKOVÁ, Blanka. *Školní vzdělávací program: SVČ ATLAS a BIOS Přerov*. Přerov, 2019. Dokument je dostupný u ředitelky SVČ Přerov.
3. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2013. *MDČR: Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže* [online]. MŠMT, ©2013 [cit. 2019-05-02]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/28077>
4. MÜLLEROVÁ, Petra. *Školní vzdělávací program: SVČ a ZpDVPP Doris Šumperk*. Šumperk, 2015. Dokument je dostupný u ředitelky SVČ Šumperk.
5. NÚV, © 2011–2018a. *Co to je certifikace*. [online]. [cit. 2020-06-09]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/pracoviste-pro-certifikace/certifikace-co-to-je-certifikace>
6. OPICHALOVÁ, Jitka. *Školní vzdělávací program: DDM Šternberk*. Šternberk, 2018. Dokument je dostupný u ředitele DDM Šternberk.
7. Školní vzdělávací program SVČ DUHA Jeseník. *DUHA Jeseník* [online]. Jeseník, 2015 [cit. 2020-06-23].
Dostupné z: <https://www.duhajes.cz/userFiles/dokumenty/skolni-vzdelavaci-program-svc-2015.pdf>
8. Školní vzdělávací program SVČ OÁZA Prostějov. *Cyrlometodějské gymnázium, ZŠ a MŠ v Prostějově* [online]. Prostějov, 2008 [cit. 2020-06-23]. Dostupné z: <http://cmg.prostejov.cz/cmgpv/skolni-vzdelavaci-program/svp-svc-oaza.zip>
9. Školní vzdělávací program DDM Kojetín. *DDM Kojetín* [online]. Kojetín, 2012 [cit. 2020-06-23]. Dostupné z: <http://ddm.kojetin.cz/wp-content/uploads/svp.pdf>
10. Školní vzdělávací program DDM Krasohled Zábřeh. *ZŠ a DDM Krasohled Zábřeh* [online]. Zábřeh, 2019 [cit. 2020-06-23]. Dostupné z: <https://cloud1j.edupage.org/cloud?z%3AZ5sCx2IIDhWSsWnhNg2MsfmR5E05YrIqn5JR5AX3%2FIGvQ2aJ1cohYwfAFXC5Gju%2F>
11. *Školní vzdělávací program: DDM Litovel*. 6. vyd. Litovel, 2019. Dokument je dostupný u ředitelky DDM Litovel.
12. *Školní vzdělávací program: DDM Magnet Mohelnice*. Mohelnice, 2019. Dokument je dostupný u ředitelky DDM Mohelnice.

13. Školní vzdělávací program: DDM ORION Němčice nad Hanou. Němčice nad Hanou, 2014. Dokument je dostupný u ředitelky DDM Němčice nad Hanou.
14. Školní vzdělávací program DDM Olomouc. *DDM Olomouc [online]*. Olomouc, 2014 [cit. 2020-06-23].
Dostupné z: https://www.ddmolomouc.cz/files/uploads/dokumenty/svp_ddm.pdf
15. Školní vzdělávací program, Přerov - Předmostí. *ZŠ a MŠ JAK, Přerov - Předmostí [online]*. Přerov, 2013 [cit. 2020-06-23]. Dostupné z: <https://zsjakprerov.cz/download/3210/>
16. ŠTURALOVÁ, Blanka. *Školní vzdělávací program: DDM Hranice, p.o.* Hranice, 2012. Dokument je dostupný u ředitelky DDM Hranice.
17. VESELÁ, Jana. Školní vzdělávací program DDM Vila Tereza, Uničov. *DDM Vila Tereza Uničov [online]*. Uničov, 2016 [cit. 2020-06-23]. Dostupné z: <http://www.ddm-unicov.cz/file.php?nid=6835&oid=7432834>
18. ZATLOUKAL, Jan. Školní vzdělávací program Sportcentrum - DDM Prostějov. *Sportcentrum - DDM Prostějov [online]*. Prostějov, 2019 [cit. 2020-06-23].
Dostupné z: <https://sportcentrumddm.iddm.cz/admin/download/document/12>

Zákony a vyhlášky:

1. Vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání. In: *Sbírka zákonů České republiky [online]*. © AION CS 2010-2020 [cit. 2020-06-03]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-74>
2. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění. In: *Sbírka zákonů České republiky [online]*. © AION CS 2010-2020 [cit. 2020-06-03]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Seznam zkratek:

aj. – a jiné

apod. – a podobně

atp. – a tak podobně

BESIP – bezpečnost silničního provozu

DDM – dům dětí a mládeže

EVVO – environmentální vzdělávání, výchova a osvěta

č. – číslo

ČR – Česká republika

MŠMT – ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

např. – například

NÚV – Národní ústav pro vzdělávání

popř. – popřípadě

Sb. – sbírka

SVČ – středisko volného času

ŠVP – školní vzdělávací program

tj. – to je

tzn. – to znamená

tzv. – tak zvané

.